

18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення надмірного державного регулювання у сфері автомобільних перевезень: Закон України від 05.07.2011 № 3565-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 5. – Стор. 245. – Ст. 34.
19. Про організацію роботи підрозділів ДДАІ щодо проведення державного технічного огляду: Розпорядження МВС України від 10.09.2009 № 776 // Службова телеграма ДДАІ МВС України від 11.09.2009 № 4/14-8843: [Інформація надіслана електронною поштою].
20. Про організацію роботи щодо контролю за справлянням адміністративних штрафів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: Розпорядження МВС України від 11.11.2009 № 973 // Службова телеграма ДДАІ МВС України від 03.12.2009 № 4/3-11116: [Інформація надіслана електронною поштою].

УДК 342.565.4

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ТА УМОВИ НАБУТТЯ СТАТУСУ ГОЛОВУЮЧОГО В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Цвіркун Ю.І., здобувач, суддя

Вищий адміністративний суд України

Стаття присвячена дослідженню природи адміністративно-процесуального статусу головуючого в адміністративному судочинстві та умов його набуття. У контексті загального правового статусу особи виокремлено та теоретично обґрунтовано елементи адміністративно-процесуального статусу головуючого в адміністративному судочинстві, передумови його набуття та сформульовано поняття даної юридичної категорії.

Ключові слова: правовий статус, права, свободи, обов'язки, інтереси, елементи правового статусу, передумови, принципи права, адміністративна правоздатність, адміністративна дієздатність, адміністративно-процесуальний статус.

Цвіркун Ю.И. ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА И УСЛОВИЯ ПРИОБРЕТЕНИЯ СТАТУСА ПРЕДСЕДАТЕЛЬСТВУЮЩЕГО В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ / Высший административный суд Украины, Украина

Статья посвящена исследованию природы административно-процесуального статуса председательствующего в административном судопроизводстве и условий его получения. В контексте общего правового статуса личности выделены и теоретически обоснованы элементы административно-процесуального статуса председательствующего в административном судопроизводстве, предпосылки его приобретения и сформулировано понятие данной юридической категории.

Ключевые слова: правовой статус, права, свободы, обязанности, интересы, элементы правового статуса, предпосылки, принципы права, административная правоспособность, административная дееспособность, административно-процесуальный статус.

Tsvirkun U.I. LEGAL NATURE AND CONDITIONS OF BECOMING A CHAIR IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS / Higher administrative court of Ukraine, Ukraine

The article investigates the nature of the administrative and procedural status of the presiding administrative procedures and conditions for its acquisition. In the context of the overall legal person status allocated and substantiated elements of administrative and procedural status of the presiding administrative procedures, conditions of its acquisition and formulated the concept of a legal category. The article states that subjective rights and obligations of any entity uniquely included in the content of its legal status. This conclusion will be for us a starting point for further study of procedural legal status of the presiding administrative proceedings.

It is concluded that the legal doctrine did not develop a unified approach to the understanding of legal status. Moreover no idea about the status of the judge presiding at the trial. However, analysis of scientific knowledge concerning the legal nature and structure of the legal status allows us to summarize.

Administrative Court as an administrative procedure has independent vladnorozporyadchyy status. You can also always equate the concept of "administrative court" and its "official" – the judge who presides at a meeting on the review of administrative proceedings and decide the administrative case.

It was concluded that all judges of administrative courts could potentially be listed as chairman. It was only with the onset of certain conditions, this status is endowed with a real judge, who has a preparatory

proceedings. Thus, the adoption of the proceedings of the case the judge may receive this status in the future, but this time depends on whether the proceedings in the case, is it possible there are any reasons for refusal to initiate proceedings, the claim or return it without leaving the movement in accordance with the Code Administrative Procedure of Ukraine. Thus, it should be noted that only being endowed with the ability to hold and acquire rights and duties of the chairman may be subject. Therefore, from our point of view, this case should be considered legal prerequisite of the acquisition of legal status presiding.

Administrative and procedural status of the presiding administrative procedures should be defined as a set forth in the Code of Administrative Procedure of Ukraine of the rights of judicial duties arising from the exercise of justice, and the law of responsibility.

Key words: legal status, rights, freedoms, responsibilities, interests, elements of legal status, background, principles of law, administrative capacity, administrative capacity, administrative and procedural status.

Важливу умовою участі у адміністративному судочинстві є наявність в учасників адміністративного процесу визначеного законом правового статусу – адміністративного процесуального статусу, який є різновидом загального правового статусу. Перш за все, слід наголосити, що основним суб'єктом, без якого не могло б здійснюватися провадження в адміністративних справах є адміністративний суд або суддя, що діє як адміністративний суд.

У науковій літературі адміністративного права ще й досі відсутні розуміння процесуального правового статусу головуючого, що обумовлює необхідність більш глибокого дослідження цього питання. Вбачається, що оскільки процесуально-правовий статус особи становить органічну частину її загального правового статусу, то з'ясування сутності останнього, дозволить нам визначити і конкретне поняття досліджуваної правової категорії. Водночас, з огляду на те, що правовий статус є перш за все питанням загального вчення про право, то належне місце в його дослідженні буде відведено напрацюванням загальної теорії права.

З урахуванням зазначеного метою цієї статті є визначення поняття «адміністративний процесуальний статус головуючого» та умови його набуття суддею адміністративного суду. Безумовно, варто зазначити, що при визначенні адміністративно-процесуального статусу головуючого, доцільно звернутися до напрацювань у сфері теорії держави та права, а також цивільного процесуального права, які стали теоретичною основою для адміністративних процесуальних правовідносин, що виникали у зв'язку з вирішенням спорів публічно-правового характеру в судовому порядку.

Правовий статус особи як юридична категорія привертає досить пильну увагу науковців. Однак, майже всі вони по-різному дають визначення цього поняття. Так, серед вчених та науковців, які займалися питаннями дослідження цієї правової категорії є О.О. Рябус, О.А. Лукашева, В.М. Горшенев, С.С. Бичкова, С.Л. Лисенков, О.В. Малько, С.В. Лопатіна, О.Ф. Скакун та інші. Питанню структури правового статусу особи з точки зору наявності необхідних його елементів значну увагу приділили такі вчені-процесуалісти як Д.М. Четот, М.Й. Стефан, В.В. Комаров, Г.Л. Оськіна, С.Н. Абрамов, К.В. Гусаков, М.С. Шакарян.

Разом з тим питання, пов'язане із набуттям адміністративно-процесуального статусу суддею в адміністративному судочинстві, до цього часу не досліджувалося.

Загалом однією з найбільш розповсюджених концепцій в науці адміністративного та адміністративно-процесуального права є концепція розуміння адміністративно-правового статусу у вузькому та широкому значенні. У вузькому значенні адміністративно-правовий статус розглядається як сукупність соціальних і правових якостей громадянина як об'єкта управління. Елементами цього статусу є права, правоздатність, дієздатність, свободи, обов'язки і законні інтереси громадян. У широкому значенні адміністративно-правовий статус включає сукупність усіх засобів, за допомогою яких визначається становище в адміністративному процесі: 1) адміністративно-правовий статус у вузькому значенні; 2) правові принципи; 3) адміністративно-правові гарантії цього статусу; 4) функції, права і обов'язки інших суб'єктів адміністративно-процесуальної діяльності [1, 70].

Так, на думку С.В. Лопатіна, основу правового статусу становлять регламентовані права, свободи, охоронювані законом інтереси особи та гарантії їх реалізації, а також обов'язки [2]. С.Л. Лисенков визначає правовий статус особи як сукупність закріплених у чинному законодавстві прав, свобод та обов'язків, а також гарантій їх реалізації [3, 331]. Ю.М. Старілов висловив думку про належність до складових правового статусу обмежень, заборон і відповідальності [4, 407].

На думку О.В. Малько, правовим статусом є визнана сукупність прав та обов'язків суб'єктів, а також повноважень державних органів і посадових осіб, за допомогою яких вони виконують свої соціальні функції. Вчений у структурі правового статусу виокремлює права та обов'язки, законні інтереси, правосуб'єктність, громадянство, юридичну відповідальність, правові принципи тощо [5, с. 231, 237]. Отже, науковець не обмежується вказівкою тільки на особистість та допускає можливість включення до структури правового статусу всіх елементів в залежності від функцій, які підлягають виконанню суб'єктом.

Вдалою є позиція О.Ф. Скакун, яка представляє структуру правового статусу особи у вигляді таких елементів: правосуб'єктність, права, свободи, обов'язки, відповідальність. При чому останній елемент має вторинний характер, тобто реалізується в результаті вчиненого правопорушення або в зв'язку з невикористанням компетенції чи перевищення її обсягу (йдеться про правовий статус посадової особи) [6, 380-382].

Отже, суб'єктивні права та обов'язки тієї чи іншої особи однозначно включаються до змісту її правового статусу. Цей висновок буде для нас відправною точкою в подальшому дослідженні процесуального правового статусу головуючого в адміністративному судочинстві.

З наведеного можна зробити висновок, що в юридичній доктрині не розроблено єдиного підходу до розуміння сутності правового статусу. Тим паче відсутні уявлення про статус судді як головуючого в судовому засіданні. Однак аналіз наукових уявлень стосовно юридичної природи та структури правового статусу надає нам змогу підвести підсумок.

По-перше, слід відмітити, що більшість науковців визначають сутність правового статусу через упорядковану сукупність елементів, що становлять його зміст. Така позиція є доцільною для встановлення сутності складного правового явища шляхом виокремлення його складових елементів, упорядкувавши їх у певну систему.

Хотілося б відмітити позицію О.В. Малька, який вважає, що структура правового статусу не обмежується визначеною кількістю складових [5, 236]. З нашої точки зору, при з'ясуванні особливостей адміністративно-процесуального статусу головуючого, такий підхід є цілком слушним. Оскільки, особливості суб'єктного складу адміністративного процесу передбачають, що такий статус заздалегідь не може мати у своїй системі однакові складові. Так, юридична природа статусу судді не може мати аналогію зі статусом, наприклад, позивача. Крім того, О.Ф. Скакун поділяє правові статуси особи на три види – загальний, спеціальний та індивідуальний. Зокрема спеціальний статус нею визначається як статус особи як представника тієї чи іншої соціальної групи, відокремлений за певними юридико-значущим началом, який наділений відповідно до законів та інших нормативних актів спеціальними, додатковими правами та обов'язками, обумовлений особливостями становища особи і потребами її функціональної спеціальної активності. Окрім цього, поділяючи види правових статусів особи за суб'єктами, статус службових і посадових осіб (депутата, міністра, судді) нею виділено в окремий вид [6, 382].

По-друге, для встановлення юридичної природи адміністративно-процесуального статусу головуючого, слід виходити зі структури юридичної природи правового статусу особи, як зі структури взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, що становлять його зміст.

Слово «статус» у перекладі з латинської означає положення, стан когось-небудь або чого-небудь [5, 232]. Так, у юридичному словнику правовий статус – сукупність прав і обов'язків громадянина, посадової особи, ланки управління підприємства і т.п. [7, 925]. Суб'єктивні права – це вид та міра можливої поведінки суб'єкта, а юридичні обов'язки – це вид та міра належної поведінки суб'єкта [6, 352].

О.В. Бачун визначає такі ознаки адміністративного суду як суб'єкта публічного права: ознака суду як носія прав та обов'язків щодо відправлення правосуддя та користування процесуальними правами та обов'язками за умов та у порядку, визначеними КАС України [8, 86-87].

Отже, для того, щоб встановити, які ще правові категорії є складовими адміністративно-правового статусу головуючого в адміністративному судочинстві, а які його передумовами, слід проаналізувати кожен з них щодо взаємозалежності та взаємодоповнюваності, а також впливу на становище у адміністративному судовому процесі.

Як і більшість науковців, ми притримуємося позиції стосовно обов'язкової наявності у структурі правового статусу таких елементів як права та обов'язки з огляду на таке.

Так, суд при здійсненні розгляду і вирішенні адміністративних справ виступає як орган правосуддя, і діє у відповідних формах. Для прикладу, прокурор або контрольний орган, що бере участь у розгляді справи юрисдикційним органом не одержують процесуального права вирішувати справу. Тільки суду належить ця прерогатива, тому форма такої діяльності складає «адміністративний судовий процес».

Отже, адміністративний суд як суб'єкт адміністративного судочинства має самостійний владнорозпорядчий статус. Не можна також завжди ототожнювати поняття «адміністративний суд» і його «посадова особа» – суддя, що головує на засіданні з приводу розгляду адміністративної справи та приймає рішення в адміністративній справі.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений чи обраний суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. Судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судів загальної юрисдикції чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді [9].

Юридичний словник дає визначення статусу судді як сукупності притаманних тільки суддям прав і обов'язків, пов'язаних з їх суддівською діяльністю [7, 925].

Стаття 123 Кодексу адміністративного судочинства України передбачає, що при розгляді справи судом першої інстанції головуючим у судовому засіданні є суддя, який здійснював підготовче провадження [10]. Що ж стосується статусу головуючого, то теоретично при його визначенні потрібно звернутися до моменту, з яким чинне законодавство пов'язує настання у нього відповідних повноважень.

Так, відповідно до частини третьої статті 15-1 Кодексу адміністративного судочинства України визначення судді або колеги суддів для розгляду конкретної справи здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних документів за принципом вірогідності, який враховує кількість справ, що перебувають на розгляді у суддів, заборону брати участь у перегляді рішень для судді, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого ставиться питання, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні та закінчення терміну повноважень [10].

Отже, аналізуючи наведені норми можемо зробити висновок, що усі судді адміністративного суду потенційно можуть мати статус головуючого. І лише з настанням певних умов цим статусом реально наділяється суддя, який здійснював підготовче провадження у справі. Так, з прийняттям справи до провадження суддя може отримати такий статус у майбутньому, однак цей момент залежить від того чи буде відкрито провадження у справі, чи можливо наявні підстави для відмови у відкритті провадження, повернення позовної заяви чи залишення її без руху відповідно до норм Кодексу адміністративного судочинства України.

Стосовно наявності у складі правового статусу свобод слід зазначити наступне. Чимало науковців, зокрема О.Ф. Скакун, зазначає, що свобода полягає у можливості робити все, що не завдає шкоди іншій особі. При цьому межі свободи можуть визначатися законом, який відповідає праву, а право є мірою свободи. Однак, деякі автори взагалі не розмежовують ці поняття [11, 370].

На наш погляд, поняття «свободи» є значно вужчим в порівнянні з поняттям «право». Свобода – це можливість особи діяти на власний розсуд, робити все, що не заборонено законом, у межах, визначених суб'єктивним правом. Так, Кодексом адміністративного судочинства України надано право головуючому давати доручення секретарю та розпоряднику у судовому засіданні. Разом з тим, закон не обмежує визначеним колом таких доручень головуючого, тобто надає йому певну свободу у діях для здійснення судочинства, але цілком логічно, що ці доручення здійснюються в межах наданих йому прав. Тому, ми не вбачаємо сенсу виокремлювати свободи з-поміж прав особи і моделювати їх окремим елементом правового статусу.

Якщо розглядати питання про включення до правового статусу головуючого в адміністративному судочинстві інтересів, то необхідно зазначити, що в юридичній літературі законні інтереси по-різному оцінюються науковцями. Зокрема, законні інтереси розглядаються

як юридично значущі і юридично виправдані домагання на соціальні блага, які не охоплюються безпосереднім змістом прав і свобод [11, 370]. Однак ми погоджуємося з думкою О.Ф. Скакун, яка наголошує, що інтерес передує правам та обов'язкам і взагалі є категорією «позаправовою» або «доправовою», а тому може бути елементом лише структури соціального, а не правового статусу [6, 379].

Стосовно включення до елементів правового статусу правосуб'єктності слід зазначити, що у правовій літературі існують різні позиції. Одні вчені вважають правосуб'єктність передумовою набуття правового статусу, інші – схильні включати її як структурний елемент до складу правового статусу, треті – називають правосуб'єктність більш об'ємною категорією, яка вбирає в себе правовий статус [6, 379].

Аналізуючи правосуб'єктність як елемент процесуального статусу головуючого в адміністративному судочинстві слід нагадати, що відповідно до статті 48 Кодексу адміністративного судочинства України за органами державної влади визнається здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві (адміністративна процесуальна правоздатність) та здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки (адміністративна процесуальна дієздатність) [10].

Отже, необхідно зазначити, що лише будучи наділеним здатністю мати та набувати права і обов'язки, головуючий може стати її суб'єктом. Тому, з нашої точки зору, у даному випадку правосуб'єктність слід вважати передумовою виникнення, набуття правового статусу головуючим.

Далі розглянемо юридичні гарантії, які є специфічними правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини та громадянина. З цього приводу О.Г. Бережнов зазначив, що для реалізації конкретного юридичного права потребуються «додаткові» юридичні засоби [12, 74]. Якщо розглядати таку позицію вченого по відношенню до правового статусу взагалі, то можемо нагадати, що вітчизняним законодавством передбачено гарантії незалежності та недоторканості суддів, як представниками судової влади. Однак, разом з тим, з нашої точки зору гарантії можуть розглядатися як складові прав та обов'язків судді в цілому, вони через свою правову природу покликані забезпечувати їх реальність.

Стосовно юридичної відповідальності, слід зазначити, що її несе суддя адміністративного суду. Він може бути притягнений до дисциплінарної, кримінальної чи адміністративної відповідальності. Однак, враховуючи зазначені вище конституційні гарантії, суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом [13]. Отже, чинним законодавством не передбачено окремої відповідальності головуючого, однак, враховуючи те, що статус судді є ширшим ніж статус головуючого, то цілком логічно, що він є одним із його елементів.

Щодо принципів права, то вони визначаються науковцями як орієнтири у формуванні права, відбивають сутність права та основні зв'язки, які реально існують у правовій системі [6, 221]. Тобто, це відповідна основа, на якій ґрунтуються і реалізуються не лише окремі правові норми, інститути і галузі права, а й уся система права.

Тому, на наш погляд, принципи, які закріплені Кодексом адміністративного судочинства України, обов'язкові для дотримання суддею при здійсненні правосуддя, зокрема, головуючим у судовому засіданні, однак як елемент його правового статусу розцінюватися не можуть, оскільки вони характерні виключно для адміністративного права, характеризують його зміст та визначають основні засади при формуванні правового статусу його суб'єктів.

Враховуючи вищевикладене, адміністративно-процесуальний статус головуючого у адміністративному судочинстві слід визначити як сукупність закріплених у Кодексі адміністративного судочинства України прав, обов'язків судді, що виникають при здійсненні ним судочинства, та встановленої законодавством відповідальності.

Таким чином, враховуючи тематику нашого дослідження, слід зазначити, що елементами адміністративно-процесуального статусу головуючого є визначені адміністративним законодавством права, обов'язки та відповідальність. При цьому правосуб'єктність ми розглядаємо як передумову набуття правого процесуального статусу, оскільки процесуальні права та обов'язки реалізуються на виконання завдання щодо захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин. При

чому, статус судді як такий, з нашої точки зору є підставою виникнення у судді статусу головуючого у результаті відкриття ним провадження у справі. Принципи права, на наше переконання, є орієнтиром при формуванні правового статусу, гарантії – засобом реалізації. Свободи, на нашу думку, не входять до структури правового статусу як самостійний елемент. Тому всі ці правові явища є самостійними елементами, що покликані «супроводжувати» діяльність, зокрема, судових органів влади, та не входять до структури адміністративно-процесуального статусу головуючого. Передумовою ж виникнення цього статусу у головуючого є наявність правосуб'єктності, тобто наявність самого статусу судді. Головною ж умовою набуття адміністративно-процесуального статусу головуючого є відкриття провадження та здійснення підготовчого провадження у справі.

Із проведеного дослідження можна зробити такі **висновки**:

- 1) адміністративно-процесуальний статус головуючого у адміністративному судочинстві – сукупність закріплених у Кодексі адміністративного судочинства України прав, обов'язків судді, що виникають при здійсненні ним судочинства, та встановленої законодавством відповідальності;
- 2) елементами адміністративно-процесуального статусу головуючого є: а) визначені адміністративним законодавством права; б) обов'язки; в) відповідальність;
- 3) передумовою ж виникнення цього статусу у головуючого є наявність правосуб'єктності, тобто наявності самого статусу судді, який включає в себе сукупність процесуальних прав та обов'язків судді при здійсненні судочинства. Головною ж умовою набуття адміністративно-процесуального статусу головуючого є відкриття провадження у справі та здійснення суддею підготовчого провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандурка О.М. Адміністративний процес: підручник для вищ. навч. закл. / О.М. Бандурка, М.М. Тищенко. – К.: Літера ЛТД, 2001. – 336 с.
2. Лопатін С.В. Правовий статус громадян як суб'єктів адміністративно-правових відносин в інформаційній сфері / С.В. Лопатін // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 277-282.
3. Теорія держави і права: підручник / [С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський]; за заг. ред. С.Л. Лисенкова. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 448 с.
4. Старилів Ю.Н. Курс общего административного права / Ю.Н. Старилів. – В 3 т. – Т. I: История. Наука. Предмет. Нормы. Субъекты. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – 728 с.
5. Теория государства и права. Курс лекций / [Н.И. Матузова, А.В. Малько]; под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М.: Юристъ, 1997. – 672 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / О.Ф. Скакун; перекл. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
7. Краткий юридический словарь / под. ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 2005. – 1088 с.
8. Бачун О.В. Правовий статус суб'єктів адміністративного судочинства: монографія / О.В. Бачук. – К.: Логос, 2009. – 117 с.
9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України, 2010. – № 44-45. – Ст. 529.
10. Кодекс адміністративного судочинства України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 лют. 2012 р.: (офіц. текст). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 176 с.
11. Теория государства и права: учебник / под ред. М.Н. Марченко. – М.: Издательство «Зерцало», 2009. – 848 с.
12. Бережнов А.Г. Права личности: некоторые вопросы теории / А.Г. Бережнов. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 142 с.
13. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.